

RUMELİ'DEN İSTANBUL'A BAŞKALDIRI: CEMİYET-İ FESÂDİYE VE HEZEYANNÂMELERİ

İlyas AK*

Öz

Yirminci yüzyılın başlarında Balkanlarda çete takibinde bulunarak huzur ve asayişi sağlamakla görevli Osmanlı subaylarının birçoğu İttihatçı subaylardan oluşmaktaydı. Basın yoluyla muhalefet ise farklı bir boyuta taşınmıştı. İkinci Abdülmamid'in iktidarını "istibdat" olarak adlandıran bu subaylar meşrutiyet idaresini yeniden ilan ettirebilmek için kendi inisiyatiflerini de kullanarak yanlarındaki askeri birliklerle beraber devlete alenen isyan ederek dağa çıkmışlardı. Padişah buna karşı, Şemsi Paşa'yı durumu kontrol altına alarak asayişi sağlaması için görevlendirmişti. Ancak Şemsi Paşa'nın İttihatçı bir subay tarafından Manastır'da suikast sonucu öldürülmesi ve padişahın Rumeli'de kontrolü tam olarak sağlayamaması sonucunda 24 Temmuz 1908'de meşrutiyeti yeniden ilan ettiğini duyuracaktı. 24 Temmuz 1908'de gazetelerin başında iki satırlık ufak bir "devlet bildirisi" yayınlandı. Bu bildiri, Anayasanın (Kanun-u Esasi) yeniden yürürlüğe girmesi konusunda padişah buyruğunun çıktığını müjdeliyordu. Böylece 1878'de kapatılan meclis yeniden açılarak, anayasa yürürlüğe konuldu ve seçimlere gidildi. Hüseyin Hilmi Paşa, 2 Aralık 1902'de Rumeli Umûmî Müfettişliği'ne atanmıştır. Saraya sık sık gönderdiği yazılarda "göreve sadakatle devam etmekte olduğunu ve kendisine gösterilen güvene layık olmaya çalışacağını" bildirmiştir. İttihatçıların Rumeli'deki faaliyetlerini eleştiren Hüseyin Hilmi Paşa, bu örgütü de "cemiyet-i fesâdiye" diye adlandırmakta; onların propaganda amaçlı astıkları afişleri ise "hezeyannâme" olarak nitelmiştir. Bu araştırmanın amacı, Hüseyin Hilmi Paşa'nın İttihatçılara karşı yürüttüğü mücadeleyi saraya gönderdiği jurnaller temelinde ele almaktır. Çalışmada Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı dâhilinde yer alan jurnaller analiz edilmiş ayrıca araştırmaı desteklemek amacıyla telif eserler ve makalelerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Abdülhamid, Hüseyin Hilmi Paşa, Jön Türkler, Rumeli Umûmî Müfettişliği, İkinci Meşrutiyet.

RUMELIA'S UPRISING AGAINST ISTANBUL: CEMİYET-I FESADIYE (I.E. THE ASSOCIATION of CORRUPTION) and ITS DELIRIUMS (I.E. HEZEYANNÂME)

Abstract

In the early 20th century, many of the Ottoman officers who were responsible for ensuring peace and order by following the gangs in the Balkans consisted of Ittihat Officers (i.e. the Unionist Officers). Now, the opposition was carried to a different dimension with the press. These officers, who called Abdelhamid II's reign as

* Araştırma Görevlisi, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e-posta: ilyas.ak@atauni.edu.tr. ORCID: 0000-0002-3772-7866.

Opposition (*Istibdat*), rebelled voluntarily against the state with their military units and went up to mountains and used their own initiatives to ensure that the Constitution was proclaimed again. The Sultan, as a response, appointed Şemsi Pasha in charge of the situation and ordered him to ensure the public order. However, Şemsi Pasha was assassinated by an officer from the Ittihad proponents in a monastery, and the failure of the Sultan in controlling Rumelia fully caused that the Sultan proclaimed that he would announce the Constitutional Period again July 24, 1908. On July 24, 1908, a two-line State Declaration was released on the first pages of the newspapers. This article informed people about the good news that the orders of the Sultan were released for enacting of the Constitution (*Kanun-u Esasi*, i.e. *the Basic Laws*). Thus, the Parliament, which was closed in 1878, would be reopened; and the Constitution would be enacted and elections would be held. Hüseyin Hilmi Pasha On December 2, 1902, was appointed as the General Inspector of the Rumelia. He often sent reports to the Palace and said that he “*was working in complete loyalty and he would continue to do so with faithfulness and would try to be worthy of the trust given in him*”. Hüseyin Hilmi Pasha, who criticized the activities of Ittihad proponents (Unionists) in Rumelia, called this organization as “*cemiyet-i fesâdiye*” (i.e. *the association for corruption*); and defined the posters hung for their propaganda purpose as “*delirium*” (i.e. “*hezeyannâme*”). The purpose of this study is to examine the fight by Hüseyin Hilmi Pasha against the Ittihad proponents (Unionists) through the journals sent to the Palace by him. In the present study, the journals in Hüseyin Hilmi Pasha Documents were analyzed; and the copyright works and articles were made use of to support the study.

Key Words: Abdulhamid II, Hüseyin Hilmi Pasha, Jön Turks, The General Inspectorate of Rumelia, Second Constitution.

GİRİŞ

On dokuzuncu yüzyılda İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Avrupalı büyük güçler koloni politikalarıyla tüm dünyayı ele geçirmeye çalışırken, Osmanlı Devleti ise Avrupa'ya karşı farkı kapatılamayacak oranda geride ve çökme tehdidi altındaydı. Osmanlı Devleti'nin zayıflığı, Rus Çarlığı'na karşı yaptığı savaşlarda kendini göstermekteydi. Osmanlı Devleti, Rusya ile yapılan savaşlar sonunda ağır yenilgileri ve büyük toprak kayıplarını kabullenmek zorunda kaldı. Hıristiyan Balkan halklarının ulusal uyanışları, zayıflayan Osmanlı hâkimiyetine karşı bağımsızlık mücadelelerini beraberinde getirdi. Bunun sonucu olarak Balkanlar bir çatışma alanına dönüştü (Hacısalihioğlu, 2008: 25).

93 Harbi, diğer bir ifadeyle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı siyasi tarihinin en önemli muharebelerinden biridir. Türklerin ezeli rakibi olan Ruslar, 1856 Paris Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'ne karşı takip ettiği Panslavizm siyasetiyle Balkanlardaki Slav halk üzerinde etkinliğini arttırdı. Rusya özellikle on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılması için Balkan milletlerini isyana teşvik etti. 1875'ten itibaren başlayan Balkan karışıklıklarının, Avrupa Devletlerinin de işe karışmasıyla meydana getirdiği gelişmelerin bir sonucu olarak 93 Harbi patlak verdi.

Rumeli'den İstanbul'a Başkaldırı: Cemiyet-İ Fesâdiye ve Hezeyannâmeleri

Rusya, Şark Meselesi'ni halletmek üzere desteklediği ve silah yardımıyla bulunduğu Balkanlardaki kıvılcımı 1875'te Bosna-Hersek isyanıyla yakaladı (Hamzaoğlu, 2010: 451). Bosna ve Hersek isyanını, 1876'da Bulgar isyanı takip etti. Diğer taraftan Rusya, Bâbıali'yi zor duruma sokmak için Sırbistan ve Karadağ'ı Osmanlı Devleti'ne karşı harbe sevketti (Aydın, 1994: 498). Böylece 1876'da Avrupa politikasının ağırlık merkezi Balkanlara intikal ediyordu (Karal, 2011: 15). Muharebelerin Osmanlı ordularının galibiyetleriyle sonuçlanması üzerine Sırlar, Avrupa Devletleri'nin Belgrat'taki temsilciliklerine başvurarak, Osmanlı Devleti ile mütareke için aracılık yapmalarını istedi (Armaoğlu, 2013: 498). İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya, İtalya ve Osmanlı Devleti'nin de katılımıyla 23 Aralık 1876'da İstanbul'da bir konferans düzenlendi.

İstanbul Konferansı öncesinde, Rus elçiliğinde belirlenen teklifler, bu konferansta alınacak kararlar olarak Osmanlı Devleti'ne bildirildi. Osmanlı Devleti, bağımsızlığına aykırı olan bu teklifleri reddetti. Bu durumu fırsata çeviren Rusya, Avrupa hukukunu müdafaa iddiasıyla harekete geçerek, 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Rumi takvime göre 1293 yılına rastladığı için 93 Harbi olarak adlandırılan bu savaş Tuna'da ve Doğu Anadolu'da olmak üzere iki cephede gerçekleşti (Aydın, 1994: 499). Ancak iki cephede de tutunamayan Osmanlı Devleti 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı.

Rusya, Ayastefanos Antlaşması ile Avrupa Devletleri arasındaki dengeyi dikkate almadan Şark Meselesi'ni kendi çıkarları gereğince çözmek isteyince bu durum başta İngiltere ve Avusturya olmak üzere diğer Avrupa Devletleriyle Balkanlarda yeni kurulan devletlerin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Büyük Devletlerin müdahalesiyle 13 Haziran 1878'de Almanya Başvekili Bismarck'ın başkanlığında Berlin Kongresi başlamıştır. Bir ay devam eden kongre sonunda imzalanan Berlin Antlaşması, 64 maddeden oluşmaktadır. Bu antlaşma, Balkanların kaderine yön vermesi bakımından oldukça önemlidir. Nitekim bu antlaşmayla beraber Ayastefanos Antlaşması'na nispeten Bulgaristan'ın sınırları çok daraltılmıştır. Romanya, Sırbistan ve Karadağ ise bağımsız birer devlet haline gelmiştir. Bosna-Hersek geçici olarak Avusturya'nın işgal ve idaresine bırakılmış ve Şarkî Rumeli, özerk bir eyalet olmuştur. Makedonya ise ıslahat yapılması şartıyla Osmanlı Devleti'nde kalmıştır (Arfaoui, 2009: 88).

Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Büyük Güçler, Berlin Antlaşması ile Balkanlarda çıkarlarına uygun şekilde belirlenen ve genel hatlarıyla Balkan Savaşları'na kadar yürürlükte kalan yeni bir düzen oluşturdu. Fakat bu yeni düzen Şark Meselesi'nin kesin bir çözümü olmadı. Çünkü ne Balkan Devletleri ne de Osmanlı hükûmeti bu durumdan memnundu. Berlin Antlaşması'nı izleyen yıllarda özellikle Makedonya Sorunu¹, Balkanlarda büyük bir problem haline geldi. Bu problem Balkan

¹ Makedonya Sorunu'nun ortaya çıkması, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi neticesinde olmuştur. Ayastefanos Antlaşması ile Rusya kurdurduğu Bulgaristan üzerinden, Balkanlar'a ve Akdeniz'e kadar inme ve nüfuz alanını genişletme fırsatı yakaladı. Ancak bu durumun Avrupa barışını tehdit etmesi üzerine devreye giren Alman Başbakanı Bismarck 1878 Berlin Kongresi'nin gerçekleştirilmesine ve Ayastefanos Antlaşması'nun ilgili maddelerinin gözden geçirilmesini sağladı (Alkan, 2017: 149). Berlin Antlaşması'yla Bulgaristan'ın üç parçaya ayrıldı. İlerleyen

Devletlerini, Osmanlı hükümetini ve Avrupalı Büyük Güçleri onlarca yıl uğraştırdı (Hacısalihoglu, 2008: 30). Osmanlı Devleti'nin Makedonya bölgesindeki hâkimiyetini sarsmak, hatta egemenliğini yok etmek üzere kurgulanan bu sorun, bölgeyi kısa sürede bir anarşi ortamına dönüştürdü.

Son dönem Osmanlı tarihi, Balkanlar, Makedonya, İttihat ve Terakki ile ilgili önemli bilgiler veren Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı tam da bu noktada çalışmanın amacına hizmet etmektedir. Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı, Osmanlı Devleti'nde son dönem siyasi hassasiyetlerin ortaya konulması bağlamında oldukça önemli bir tarihi vakanın anlaşılmasına da işaret etmektedir. Hüseyin Hilmi Paşa 1902-1908 yılları arasında Rumeli Umûmî Müfettişi görevinde iken yaptığı yazışmalardan oluşan bu makale, Osmanlı Devleti'nin parçalanmaya başladığı, isyanların baş gösterdiği bir döneme şahit olan üst düzey bir memurun jurnallerini içermesi bakımından tarihi bir öneme sahiptir.

İhtilale Giden Süreç: Makedonya Sorunu ve Reval Görüşmeleri

Makedonya, on dokuzuncu yüzyılın sonunda farklı etnik grupların yaşadığı nüfusla meskûndü. Halk farklı dini cemaatlere; İslam'a, Ortodoksluğa, Katolikliğe ve Museviliğe tabiydi. Tek mezhebe mensup topluluklar bile kendi aralarında değişik kiliselere bölünmüşlerdi (Eksarhlık taraftarları, Patrikhane taraftarları vs.) Makedonya'da konuşulan dillerin (Bulgarca, Arnavutça, Türkçe, Yunanca, Sırpça, Ulahça vs.) sayısı da fazlaydı. Nüfus oranlarıyla ilgili rakamlar, politik çıkarlar amacıyla kullanıldığı için nüfus oranlarının belirlenmesinde büyük sorunlar ortaya çıkıyordu. Böyle bir ortamda Osmanlı Devleti, daha çok, Balkan hâkimiyetinin tamamen farklı hatta kısmen birbirinden bağımsız sosyo-ekonomik dinamikleriyle birlikte dış politik etkenler ve imparatorluk faktöründen ötürü ortaya bir Makedonya Sorunu'nun² çıkmasına sebep oldu. Başka bir ifadeyle, kentsel ve tarımsal yapının

süreçte Bulgaristan, Makedonya ve Edirne'de bir Bulgar bağımsızlık mücadelesine katılmak üzere Slav nüfuzu harekete geçirmek için gizli devrim komiteleri kurdu. Fakat Yunan ve Sırp milliyetçileri Bulgarların bu çabalarına hemen karşı çıktılar. Hükümetleri yalnızca Makedonya'yı kendilerine katmak için siyasi açıdan uygun bir zamanı beklemekteydi. Bu mücadeleler Makedonya Sorunu'nu doğurdu. (Adanır, 1996: 1). Makedonya Sorunu ne kavramsal manada ne de ortaya çıkışı açısından Osmanlı olup; her şeyiyle Avrupalıdır. Makedonya adının, Osmanlı coğrafyasında bir bölge ismi için ilk defa kullanılmaya başlanması on dokuzuncu yüzyılda Avrupalılar tarafından olmuştur. Bunun Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesi ve kullanılması ise, Avrupalı çevrelerde bu bölgede reform yapılmaya çalışmaların başladığı 1903'den itibaren (Alkan, 2017: 149). Selanik Vilayeti'nin tümü, Kosova ve Manastır vilayetlerinin, Arnavutluk'tan geri kalan kısmına Osmanlı resmi kaynaklarında ve yazışmalarında "Vilâyet-i Selâse" olmasına rağmen zamanla Makedonya adı kullanılır olmuştur (Uzer, 1999: 81).

² Makedonya üzerinde Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Romanya hak iddiasında bulunuyordu. Makedonya mücadelesinin ilk evrelerini, yani yirminci yüzyılın başlarındaki silahlı çatışmaların hemen öncesindeki yılları belirleyen özellik, büyük oranda Makedonya'nın anadili Slavca olan halkının "gönlünü ve aklını" çelmek için Yunanistan ve Bulgaristan'ın

Rumeli'den İstanbul'a Başkaldırı: Cemiyet-İ Fesâdiye ve Hezeyannâmeleri

değişmesi, millet tüzüğü ve büyük oranda Avrupa güçlerinin doğu politikalarının çıkar ve etki durumları, bu sorunu etkiledi. Osmanlı Devleti'nin de Avrupa vilayetlerindeki sosyal-ekonomik koşullarının gelişmesi, Makedonya Sorunu'nda kendine has bir önem kazandı. Bu gelişmeler, sosyal huzursuzluk potansiyelini doğurmuş ve bu potansiyel ikinci mercide ulusal anlaşmazlıklarda işlevselleştirilebildi (Adanır, 1996: 272). Alkan ise Makedonya Sorunu'nun köklerini, özelde on dokuzuncu yüzyılın başında cereyan eden 1804-1817 Sırp isyanı ile başlayan ve 1820-1830 Yunan isyanı ile devam eden Balkanlar'daki bağımsız millî Hristiyan devletler inşa etme sürecine kadar götürmektedir (Alkan, 2017: 148).

1901 yılında Makedonya'da devamlı isyan atmosferi yaşanmaya başladı Osmanlı Devleti, herhangi bir Avrupa müdahalesine karşı Makedonya'da bazı ıslahat programlarını hayata geçirirse de 2-3 Ekim 1903'te Avusturya Graz'da bulunan Mürzsteg Sarayı'nda, Rus Çarı İkinci Nikola ile Avusturya-Macaristan İmparatoru Birinci Franz Josef'in aralarında yaptıkları görüşmeler sonrasında, kendi kontrollerinde olan bazı ıslahatların yapılmasına engel olamadı. Mürzsteg Kararları, dokuz madde şeklinde yayımlandı (Girit, 2017: 18; Ayrıca geniş bilgi için bk. Adanır, 1996: 216-240). Manastır'da on dokuzuncu yüzyılın sonunda 150'yi aşkın çete faaliyet gösteriyordu. Mürzsteg Kararları, Osmanlı Devlet yönetiminin Balkanlar bölgesinde zayıfladığının göstergesiydi (Saatçi, 2004: 72). Avrupa'da yapılan bu gizli toplantı, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının harekete geçmesinde önemli bir rol oynadı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde, Rumeli'de özellikle de Makedonya'daki Türk varlığı için tehlike çanları çalmaya başladığı düşüncesi hâkimdi. Bu vaziyet Türkleri, Jön Türk mensuplarını, İttihat ve Terakki'nin yönetici kadrolarını ve Üçüncü Ordu subaylarını endişelendiriyordu.

İngiltere Kralı ile Rus Çarı'nın Reval'de yaptıkları ve Makedonya Sorunu'nun bir uzantısı olarak yorumlanan Reval Görüşmesi, 1908 Jön Türk³ İhtilâli'nin patlak vermesinin önemli nedenlerinden biriydi (Kansu, 2015: 116). İngiliz ve Rus hükümdarlarının 1908 yılının haziran ayında Reval'de bir araya gelerek

(ayrıca Yunanistan ve Sırbistan'ın) kendi aralarında girişmiş oldukları propaganda savaşlarıydı. Bulgaristan ile Yunanistan'ın Makedonya bölgesi ve ahalisi üzerindeki ideolojik ve siyasi çatışmaların kökeni, 1870'te Bulgar Eksarhlığı olarak da bilinen Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin kurulmasına kadar götürülebilir. Sırp müdahalesi ise esas olarak Makedonya'nın Sırbistan'a yakın yörelerine yönelikti. Romanya'da 1862'de bir Makedon-Romen komitesi oluşturarak Makedonya'daki millî bilinci geliştirme kapsamında yerini aldı (Karakasidou, 2010: 101).

³ Burada ilk yapılması gereken, kimin Jön Türk olduğunun tanımlanması gerektiğidir. Bilindiği gibi terim çok geniş anlamlarda kullanılabilir. Avrupa'da gerek Birinci Meşrutiyet için çalışan Namık Kemal kuşağına, gerek Birinci Meşrutiyet için çalışanlara "Jön Türk" denildiği halde, Türkiye'de "Jön Türk" denilince daha çok 1889'dan sonraki dönemde, İkinci Meşrutiyet için çaba gösteren özgürlükçüler anlaşılmalıdır. İlk "Jön Türk" kuşağı, Türkiye'de daha çok "Yeni Osmanlılar" olarak tanınmaktadır. "Genç Osmanlılar" da denmekte olan bu harekete Tunaya, "Yeni Osmanlılar" hareketine Avrupa'da "Jön Türk" denilmiş olmasından hareketle, 1889'dan sonraki akım için "İkinci Jön Türk Hareketi" terimi kullanılmaktadır (Akşin, 1985: 832).

Makedonya'daki Osmanlı hâkimiyetini ortadan kaldırılacağı iddia edilen yeni bir reform paketi hazırlamaya başlamaları, Jön Türkleri, Osmanlı Devleti'nin haklarını korumakta yetersiz kaldığını iddia ettikleri İkinci Abdülhamid rejimine karşı isyana sevk etti (Zürcher, 2000: 140). Bu olay, padişahın gittikçe artan baskısına zaten muhalif olan meşrutiyet taraftarlarını, bir an önce harekete geçmeye zorluyordu. Avrupa'da ise Reval Görüşmeleri, ihtilali başlatan olay olarak yorumlanmaktaydı (Ahmad, 1971: 17-18).

Makedonya'ya karşı dış müdahale tehdidinin artması ve İttihatçılara karşı saray tarafından 1908 yılı başında Balkanlardaki karışıklıkları gidermeye yönelik yapılan girişim, ihtilali hızlandırdı (Knight, 2010: 107). 1908 Mayısında İttihat ve Terakki Cemiyeti çalışmalarını gizlemekten vazgeçerek Makedonya'daki duruma hâkim olmak için çalışmalarını açıkça yapmayı düşündü. Selanik'te yapılan toplantıda, Avrupa'nın büyük devletlerine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin varlığını ve nüfuzunu açıklama kararı alındı. Avrupalı Büyük Güçlere Makedonya'daki karışıklığı ancak cemiyetin düzeltereğini ve Avrupa'nın başarılı olmayan ıslahat programlarından vazgeçmesi gerektiği söylenecekti. Cemiyet, bir manifesto hazırlayarak bunu büyük devletlerin konsoloslarına gönderdi. Büyük devletlerden manifestoya karşı herhangi bir ses çıkmayınca, cemiyet her şeye rağmen eyleme geçmeye kararlı olduğunu, aynı yılın temmuz ayında başlayan isyanı yönetmesiyle gösterdi (Ahmad, 1971: 16).

Resneli Niyazi, 3 Temmuz 1908'de Cuma namazını izleyen saatlerde, alay cephaneliğinden aldığı mühimmat ve silahla dağa çıktı. Resneli Niyazi'yi 100'e yakın asker ve sivil takip etti. İlerleyen günlerde Eyüp Sabri de aynı şekilde çete kurarak gerilla savaşına soyundu. Muhalif hareket, öyle boyutlara ulaşmıştı ki sabah içtimalarında askerler "yaşasın padişah" yerine "yaşasın millet" diye bağırıyordu. Resneli Niyazi'nin dağa çıktığı haberinin İstanbul'a ulaşmasıyla saray, meşrutiyet hareketinin tahmin edilenden çok daha fazla yayıldığını anladı. Başlangıçta padişah ve etrafındakiler, Rumeli'deki bu kargaşayı, mevcut durumdan memnun olmayan sınırlı bir grubun yarattığı kanısındaydı. Oysaki olaylar, isyana dönüşmüş ve ordunun devreye girmesi kaçınılmaz olmuştu. Bunun üzerine Şemsi Paşa'ya isyanı bastırmak üzere elindeki bütün imkânları kullanması emri verildi. Ancak Manastır'da Şemsi Paşa, bir İttihatçı fedai tarafından öldürüldü. Padişahın en güvendiği paşasının öldürülmesi, saraya indirilen büyük bir darbeydi. Nihayetinde bu kargaşanın önüne geçemeyen padişah, 24 Temmuz 1908'de gazetelerin başında iki satırlık ufak bir devlet bildirisi yayımlayarak, meşrutiyeti yeniden ilan ettiğini duyurdu (McMeekin, 2012: 93).

Rumeli Umûmî Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa

Düvel-i Muazzama adı verilen Almanya, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan ve İtalya, Rusların Balkanlardaki emellerini kısıtlama ve Osmanlı Avrupası'ndaki şartlara bir düzen getirmek için Berlin Kongresi'ni düzenlediler. Bu kongre sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması, Ayastefanos ile büyüyen Bulgar Devleti'nin büyüklüğünü ve bağımsızlığını büyük ölçüde azalttı. Büyük ve bağımsız bir Bulgaristan yerine Berlin Kongresi, Osmanlı vesayeti altında otonom bir Bulgar

Rumeli'den İstanbul'a Başkaldırı: Cemiyet-İ Fesâdiye ve Hezeyannâmeleri

Prensliği ile Osmanlı sultanının hâkimiyeti altında yarı-otonom bir Doğu Rumeli yarattı. Makedonya ise ıslahat yapılması şartıyla doğrudan sultanın idaresine bırakıldı (Taştan, 2017: 429).

Sultan İkinci Abdülhamid, 1902 yılının sonlarında Makedonya'ya Avrupa müdahalesi tehditlerinin artması üzerine Rumeli Umûmî Müfettişliği'ni kurdu⁴ (Saygılı, 2014: 197). Rumeli Umûmî Müfettişliği, Balkanlarda özellikle de Selanik, Kosova ve Manastır'da, Bulgar çetelerinin faaliyetlerini önlemek ve Makedonya'da iyi bir idare oluşturma amacını taşımaktaydı (Alkan, 2015: 242). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Rumeli'de hızla yayılmasının birtakım önemli nedenleri vardı. Özellikle; Bulgar, Sırp ve Yunan çetelerinin varlığı ve Makedonya'da uluslararası adli denetim oluşturulması bu yayılmada çok etkili oldu. Üçüncü Ordu subayları, memleketin maruz kaldığı tehlikeyi sezdi ve daha samimi bir fedakârlık hissiyle birbirlerine yaklaştı. Nitekim adli denetimin oluşması, bazı yabancı subayların Bulgar komitelerini daha yakından teşvik etmesine yarıyor ve Makedonya'daki olumsuz ruhu kolaylıkla besliyordu. Hâlbuki adli denetimin kurulması, komitecilğe son vermek amacına dayanıyordu (Kuran, 2000: 298).

1898-1902 yılları arasında Yemen valiliği yapan Hüseyin Hilmi Paşa⁵, yeni kurulan Rumeli Umûmî Müfettişliği'ne 2 Aralık 1902'de tayin edildi ve bir çeşit idari

⁴ Osmanlı Devleti'nde Umûmî Müfettişlik idari görevinin, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, İkinci Abdülhamid devrinde (1876-1909) uygulanmaya başladığı bilinmektedir. Sultan Abdülhamid, iyi yetişmiş ve reformist devlet adamlarını fevkalade yetkilerle donatıp, Anadolu ve Rumeli'de bazı idari görevlere tayin etmiştir. Bu devlet adamlarının raporları doğrultusunda ülkede bir takım yeni düzenlemelere gidilmiştir (Alkan, 2015: 247). Bu devlet adamlarından birisi de Hüseyin Hilmi Paşa'dır. 1878 Berlin Antlaşması ile yeni bir düzen oluşturan Avrupalı Büyük Güçler, Osmanlı Devleti'nden Rumeli topraklarında ıslahat yapılmasını istemiştir. Ancak Sultan İkinci Abdülhamid uyguladığı politikalarla ıslahat fikri askıya alınmıştır. Sultanın uyguladığı bu politika 1902 yılının sonuna kadar sürdürülebilmiştir. Yirminci yüzyılın hemen başlarında Makedonya'daki gelişmeler Avrupa kamuoyunu Osmanlı Devleti'ne karşı tekrar harekete geçirmiştir. Bu sebeple İkinci Abdülhamid 1878'den beri uygulamak istemediği ıslahatları hızlıca hayata geçirmek zorunda kalmıştır. Sultan, Avrupalı Devletlerin de baskısını azaltmak için 29 Kasım 1902'de Rumeli Vilayeti Hakkında Talimatname ile ıslahatları hızla uygulamaya koymuştur. Böylece Makedonya'da etkin rol oynamak isteyen Avrupalı Devletlerin müdahalesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Her ne kadar Osmanlı yönetiminin görünürdeki amacı bölgede asayiş sağlama için ıslahatları uygulamaya koymak olsa da öncelikli amacı Avrupalı güçlerin devletin iç işlerine müdahalesini önlemektir. Bu gayeler doğrultusunda 2 Aralık 1902'de Hüseyin Hilmi Paşa'yı istenen ıslahatları gerçekleştirmek üzere Umûmî Müfettiş sıfatıyla göreve atanmıştır (İskefiyeli ve Tilbe, 2017: 29).

⁵ Hüseyin Hilmi Paşa 1855 yılında Midilli adasının Sarlıca köyünde doğmuştur. Babası tüccardan Kütahyalızâde Mustafa Efendi'dir (İnal, 1982: 1654). Hüseyin Hilmi Paşa ilk memuriyete Midilli Tahrirat Kalemî'nde başlamıştır. Midilli'deki memuriyet hayatına devam ettiği sırada burada göz hapsinde tutulan Namık Kemal ile tanışmış ve Namık Kemal'in hürriyetçi düşüncelerinden etkilenmiştir. Hüseyin Hilmi Paşa, memuriyet hayatına Midilli'de dokuz yıl devam ettikten sonra 1883'te terfi ederek Aydın Vilayeti mektupçuluğuna ve 1885'te Suriye Vilayeti mektupçuluğuna tayin edilmiştir (Aydın, 1998: 550). Hüseyin Hilmi Paşa, Maan (Kerek) sancağı (1893-1896) gibi bazı sancaklardaki mutasarrıflıklarının ardından çok kısa bir

muhtariyet demek olan genel müfettişlik görevinde altı yıl kaldı. Genel müfettişlik teşkilatının başında Hüseyin Hilmi Paşa'nın bulunması bölgede yabancı güçlerin faaliyetlerini önledi. Paşa, bu görevi esnasında hem yabancıların gözüne girdi hem de padişahın itimadını kazandı. Öyle ki hiçbir yazısı Bâbîâlî'den reddedilmeyecek derecede nüfuzu arttı. Hüseyin Hilmi Paşa, Sultan Abdülhamid'e çok bağlı olmakla birlikte İttihatçılarla da iyi ilişkiler kurmayı başardı. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Rumeli Umûmî Müfettişliği kaldırıldığı için Hüseyin Hilmi Paşa'nın görevi de sona erdi (Aydın, 1998: 550).

Bıçak Sırtında Bir Müfettiş: Hüseyin Hilmi Paşa

Hüseyin Hilmi Paşa, "İstibdat Rejimi"nin dengeli sayılabilecek yüksek bir bürokratydı (Tunaya, 2015: 84). Ancak Makedonya gibi bir bölgede Umûmî Müfettiş olmak bıçak sırtında olmaya eş değerdirdi. Çünkü Makedonya üzerinde Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Romanya hak iddiasında bulunarak, bu bölgeyi kendilerine katmak için birbirleriyle adeta propaganda savaşına girmişti. Diğer taraftan Avrupalı Büyük Güçler bölgede karışıklık çıkarsa müdahale edeceklerinin sinyalini veriyordu. Tüm bu dış müdahalelere ek olarak içten de İttihat ve Terakki Cemiyeti bu bölgede saraya karşı muhalefet ederek, meşruti bir idare istiyordu. İdare-i maslahat siyasetinde olan Hüseyin Hilmi Paşa'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetleri karşısında birkaç ay bocaladığı, fakat ilerleyen süreçte her iki tarafta da (Saray ve İttihat ve Terakki Cemiyeti) güven uyandırdığını söyleyebiliriz.

Büyük Devletlerin isteği, üç vilayetin (Selanik, Kosova, Manastır) Hıristiyan bir vali tarafından yönetilmesi idi. Ancak Osmanlı yönetimi kararını Rumeli vilayetlerinin Müslüman bir genel müfettiş tarafından idare edilmesini uygun gördü. Hüseyin Hilmi Paşa ise sadece Vilâyet-i Selâse'nin genel müfettişi olarak değil, Rumeli vilayetlerinin, Rumeli Umûmî Müfettişi olarak atandı. Osmanlı Devleti'nin yaptığı/yapacağı ıslahat programının bir yere özgü kılınmasını kabul etmesi mümkün değildi. Paşa, bu şartlarda 1902 yılında Rumeli Vilayetleri Müfettişi Umûmîsi olarak görevine başladı (Altınkaya, 2018: 83).

Hüseyin Hilmi Paşa, görevine başladığı ilk yıllarda Yıldız Sarayı'na gönderdiği jurnallerde padişahın güvenini kazanmak için vazifesini en iyi şekilde yapacağına dair yazılar göndermiştir. 30 Ocak 1903 tarihli gönderdiği arızada *görevine sadakatle devam*

süre Adana valiliği yapmış; hemen ardından da Yemen valiliğinde (1898-1902) önemli hizmetlerde bulunduğu için 1899 yılında vezirlik yani paşalık rütbesine terfi ettirilmiştir (Altınkaya, 2018: x). Hüseyin Hilmi Paşa, 1902 yılında Yemen'deki görevinden alınarak Rumeli Umûmî Müfettişliği'ne tayin edilmiştir. Hüseyin Hilmi Paşa, Kamil Paşa'nın 1908-1909 yıllarındaki sadareti sırasında Dâhiliye Nazırı olmuştur. 14 Şubat 1909 tarihinde Hüseyin Hilmi Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından sadarete getirilmiştir. 31 Mart Vak'asında istifa eden Hüseyin Hilmi Paşa, Beşinci Mehmed Reşad zamanında (5 Mayıs 1909) ikinci kez sadrazam olmuştur. Bu sadareti 28 Aralık 1909'a kadar sürmüştür. 30 Kasım 1912 tarihinde Viyana'ya elçi olarak atanan Hüseyin Hilmi Paşa, 1923 yılında bu şehirde vefat etmiştir (Yeşilyurt, 2013: 259).

Rumeli'den İstanbul'a Başkaldırı: Cemiyet-İ Fesâdiye ve Hezeyannâmeleri

etmekte olduğunu ve kendisine gösterilen güvene layık olmaya çalışacağını bildirmekteydi⁶. Hüseyin Hilmi Paşa'nın padişaha karşı herhangi bir kusur işlemediğini ve padişaha olan sadakatinde bir eksilme olmadığını ifade eden Başkitabet'e gönderdiği yazı 1903'ün sonlarıdır (HHPE, D.N. 3, G.S.N. 160, 12 Kânûn-ı Evvel 1319/ 22 Aralık 1903; BOA. Y. PRK. MK. 15: 48). Padişaha karşı düzenlenecek her türlü entrikanın bildirileceğine dair yazı da yine aynı gün ve tarihlidir (HHPE, D.N. 3, G.S.N. 159, 12 Kânûn-ı Evvel 1319/ 22 Aralık 1903).

İttihatçıların muhalefeti iyice arttırdığı ve meşrutiyeti yeniden ilan ettirmeyi başardıkları 1908 yılında Hüseyin Hilmi Paşa'nın jurnallerinde de dikkate değer bir değişimin olduğu görülmektedir. Hüseyin Hilmi Paşa'nın yapmakta olduğu müfettişlik vazifesinden hayatının tehlikede olması nedeniyle alınmasını istirham eden maruzatı (HHPE, D.N. 20, G.S.N. 1304, 2 Temmuz 1324/ 15 Temmuz 1908). bunların en başında gelenidir. Yine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendisini tehdit ettiği ve her an bir suikasta uğrama ihtimali bulunduğu dair Hüseyin Hilmi Paşa'dan merkeze gönderdiği tahrirat bulunmaktadır (HHPE, D.N. 18, G.S.N. 1185, 10 Temmuz 1324/ 23 Temmuz 1908). İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Hürriyet Kahramanı olarak addedilecek olan Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Enver tarafından da Hüseyin Hilmi Paşa'ya mektup gönderilmiştir (HHPE, D.N. 19, G.S.N. 1265, 29 Haziran 1324 /12 Temmuz 1908). Tüm bunlarla beraber Hüseyin Hilmi Paşa'nın işinin yoğunluğundan dolayı Selanik'teki hiçbir iş ile ilgilenemediği ve mesuliyet kabul etmediğine dair Sadaret'e yazılar da yollamıştır (HHPE, D.N. 9, G.S.N. 530, 27 Haziran 1324/ 10 Temmuz 1908). Selanik'teki cemiyet-i fesâdiye ve Hüseyin Hilmi Paşa'nın müfettişliğine yapılan iftiralar ve Rumeli'deki zabitan ve halkın isyanlarına karşı nasıl önlem alınacağını bilinmemesi hakkında Hüseyin Hilmi Paşa'dan Sadaret'e tahriratı (HHPE, D.N. 8, G.S.N. 1167, 6 Temmuz 1324/ 19 Temmuz 1908). içinde bulunduğu zor durumu göstermesi açısından da oldukça önemlidir. Hüseyin Hilmi Paşa, göreve ilk başladığı yıllarda, padişahın güvenini sağlamak için sabır ve sadakatle çalışacağını vaat ederken, 1908 yılında İttihatçıların tehditlerinin arttırmasıyla beraber paşa, görevinden alınmasını dahi talep etmiştir.

Saray'a Başkaldırı: Cemiyet-i Fesâdiye

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Devleti'nde "istibdat"a karşı yönelen ilk siyasî örgüt değildi. Bu cemiyetin tarih içindeki kökleri Yeni Osmanlılar Hareketi'ne dayanmaktaydı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Yeni Osmanlılar Hareketi'ne dâhil olmuş kişilerden faydalanması, sosyal desteğini bir kuşak önce belirmiş sosyal kırırđanmalardan alması ve 1860'larda üretilmiş bir ideolojiyi kendisine şiar edinmesinden doğuyordu (Mardin, 2017: 33).

Yirminci yüzyılın başlangıcında Selanik, İkinci Abdülhamid'e karşı komploların arı kovanına dönüşmüş durumdaydı. Faaliyetlerine yurtdışında devam eden İttihat ve Terakki Cemiyeti daha 1896'da kurulmuştu. Ancak on yıl sonra, Selanik'teki Üçüncü Ordu'nun subayları arasında gittikçe artan hoşnutsuzluk ve

⁶ İslam Araştırmaları Merkezi (Bundan sonra İSAM olarak gösterilecektir), **Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı** (Bundan sonra HHPE olarak gösterilecektir), Dosya No (Bundan sonra D.N. olarak gösterilecektir) 1, Gömlek Sıra No (Bundan sonra G.S.N. olarak gösterilecektir) 15, 17 Kânûn-ı Sâni 1317 (30 Ocak 1903).

Balkanlardaki karışıklıklar sayesinde canlanabildi (Mazower, 2013: 357). Bu giderek artan hoşnutsuzluk İttihatçıların hedefe ulaşmasını sağladı. İkinci Meşrutiyet'i ilan ettirmeyi başaracakları olaylar silsilesini içinde barındıran ve Makedonya'da ilk kıpırdanmalara başladığı tarih Hüseyin Hilmi Paşa'nın da jurnallerine yansıyan 22 Mayıs 1903'tür. Paşa bunları "ehl-i fesâd" diye tanımlamaktaydı. Hüseyin Hilmi Paşa "ehl-i fesâd" tabirini ilk başta bölgede karışıklık çıkaran ve yoğun komitacılık faaliyetlerinde bulunan Bulgar, Yunan vd. için de kullanmış olabilir ancak ilerleyen zamanlarda bu tabir İttihatçılarla özdeşleşti. Paşa'nın *Manastır ve Selanik vilayetlerinden alınan bilgiler doğrultusunda Bulgarların ehl-i fesâda yardım ettiği ve hatta bir askerî grup oluşturduklarının anlaşılması üzerine Kolordu-yu Hümayun'un Bulgar eşkıyası üzerine yürümesi ve bu eşkıyaların faaliyetlerini önlemesine dair Başkitabet'ten Hüseyin Hilmi Paşa'ya telgrafı* (HHPE, D.N. 6, G.S.N. 315, 9 Mayıs 1319/ 22 Mayıs 1903). bu yönde bir jurnaldır. Ayrıca, *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Sofya'da Bulgarlarla ittifak yaptıklarının haber alındığına dair Esad Bey'e gönderilen yazı* (HHPE, D.N. 5, G.S.N. 283, 21 Haziran 1324/ 4 Temmuz 1908). İttihatçılarla Bulgar komitecilerinin Makedonya'da 1903'ten beri dirsek teması kurduğunun da yansımalarıdır.

İttihatçılarla diğer komitacılar arasındaki bu dayanışma İkinci Meşrutiyet'in ilanı öncesi ve ertesine kadar da devam etti. Ancak daha sonraki süreçlerde fikir çatışmalarından ortaya çıkan anlaşmazlıklar sonucunda yolları ayrıldı. Osmanlı yönetimi ise Bulgarların kazanılmasına ve onları ehl-i fesâddan ayrılmasına yönelik bazı girişimlerde bulundu. 16 Haziran 1907 tarihli belge de bu yöndedir: *Vilâyât-ı Selâse'de ehl-i fesâdla olan münasebetlerinden dolayı kapatılan Bulgar mekteplerinin bazılarının açılması halinde Bulgarların biraz daha sadık olabileceklerine dair Selanik'ten Şişmanof Efendi tarafından Dersaadet'e gönderilen layihanın leffen gönderildiğine dair Yıldız'dan Hüseyin Hilmi Paşa'ya gönderilen tahrirat* (HHPE, D.N. 8, G.S.N. 465, 3 Haziran 1323/ 16 Haziran 1907).

İkinci Meşrutiyet'in hemen öncesinde İttihatçılar artık iyice örgütlenmiş ve meşrutiyeti yeniden ilan ettirmek için siyasi cinayetler dahi gerçekleştirmeye başlamışlardır. *Priştine'den Bayram Bey ile Jandarma Kumandanı Kemal Bey'in cemiyet-i fesâdiyenin icraatlarına katıldıklarının anlaşıldığı ve adı geçen şahısların ve fesâd ehline mensup bazı kişilerin yaptıkları cinayet ve diğer icraatlarına dair Priştine Müftüsü Mustafa'dan, Hüseyin Hilmi Paşa'ya tahrirat* (HHPE, D.N. 4, G.S.N. 220, 24 Kânûn-ı Sâni 1322/ 6 Şubat 1907). bu jurnal bizi doğrular niteliktedir. Rumeli Umûmî Müfettişi'nin gizli bir örgüt olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni çözmek için muhbirler kullandığı ve bu muhbirleri taltif ettiği de jurnallerden anlaşılmaktadır. Ayrıca onları ihbar edenlerin can güvenliği olmadığı için başta İstanbul olmak üzere farklı yerlere gönderildiği de bilinmektedir. Diğer taraftan: *Selanik Merkez Kumandanı Kaymakam Nazım Bey'in kimlerin ehl-i fesâda alet olduklarını tespit etmesi için takibat ve tahkikata devam etmesini bildiren Yıldız'dan Rumeli Vilâyât-ı Selâse Müfettişliği'ne gönderilen yazı* (HHPE, D.N. 4, G.S.N. 206, 22 Haziran 1323/ 5 Temmuz 1907). Cemiyetin, hâlâ tam olarak çözülemediğini kanıtlar niteliktedir.

Selanik, Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı bir yer olduğu için mason loca faaliyetleri de oldukça fazladır. Bu durum Hüseyin Hilmi Paşa'nın takibine de takılmış

Rumeli'den İstanbul'a Başkaldırı: Cemiyet-İ Fesâdiye ve Hezeyannâmeleri

ve mason locaları ile ilgili jurnalleri saraya göndermiştir⁷. Saraya gönderilen bu jurnallerden Manuel Karasu Efendi, Manyasîzade Refik gibi cemiyet içerisinde önemli bir yer edinecek hatta Sadrazamlık dahi yapacak olan Talat Paşa'nın mason olarak ihbar edildiğinin belgeleridir. Her ne kadar mason localarının faaliyetleri ve kimlerin masonlarla ilişkisi olduğu jurnallere takılmış olsa da bazı jurnallerden anlıyoruz ki bu dönemde mason locaların tam olarak anlaşamadığı ve aydınlatılmadığı yönündedir.

Hüseyin Hilmi Paşa'nın, İkinci Meşrutiyet'in yeniden ilanından yaklaşık 40-50 gün öncesindeki jurnallerinde, Rumeli'de sıkı bir takibat ve mücadeleye girişildiğini aktaran jurnaller kaleme almıştır: *Rumeli'de bazı askerlerin ve erbab-ı fesâdın ahaliyi işgal ettikleri, Avrupa'dan bazı evrak-ı muzırranın buraya getirildiği ve bu kişiler hakkındaki tahkikata dair Hüseyin Hilmi Paşa'dan Başkitabet'e tahrirat* (HHPE, D.N. 19, G.S.N. 1260, 28 Mayıs 1324/ 10 Haziran 1908). *Rumeli'de bulunan ehl-i fesâdın ve bunların liderlerinin açığa çıkartılması için Esad ve İsmail Mahir Paşalara tebliğde bulunulduğuna dair Hüseyin Hilmi Paşa'dan Başkitabet'e tahrirat* (HHPE, D.N. 19, G.S.N. 1274, 5 Haziran 1324/ 18 Haziran 1908). bu jurnallerde Hüseyin Hilmi Paşa'nın *ehl-i fesâd* açığa çıkarmak ve duruma hâkim olmak için uğraştığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Haziran 1908'den itibaren "ehl-i fesâd" diye bahsedilen İttihat ve Terakki ismi artık açıkça jurnallerde de geçmeye başlamıştı: *Üsküp, Selanik, Siroz, Drama ve Köprülü'de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dâhil olan kişilerin listesi* (HHPE, D.N. 19, G.S.N. 1244). *Yanya ahalisinden olup Arnavutluk'ta attar ve bakkal dükkânları açan gerçekte ehl-i fesâd olup, halka telkinlerde bulunan kişiler hakkında tahkikat açmasına dair Başkitabet'e ve Kosova, Manastır vilayetleriyle Priştine, Prizren ve Debre mutasarrıflıklarına Hüseyin Hilmi Paşa'nın tahrirâtı* (HHPE, D.N. 19, G.S.N. 1248, 19 Haziran 1324/ 2 Temmuz 1908). Bu yazışmalardan anlaşılacağı üzere, hücre şeklinde yapılanmış İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin liderlerinin kim olduğu, yapılan tahkikatlar sonucu bir türlü bulunamamıştı. Hücre şeklinde yapılanmamış olsa ve liderlerine ulaşılsaydı belki de cemiyet kısa sürede çökebilirdi. Ancak yazılardan da anlaşılacağı üzere hükümet yetkilileri, cemiyete önderlik eden kişi veya kişilere ulaşmaya çalışsa da bunu başaramamıştı. Tüm bunlara ek olarak artık İttihatçıların örgütlenme sürecini tamamlayarak faaliyetlerini artırdıkları, askerler arasında çözülme başladığını, cemiyet-i fesâdiyeye katılanların artmakta olduğunu, tüm bunların yanında cemiyeti

⁷ *Selanik'te masonların ne gibi faaliyetlerde buldukları, memur ve zabıtlardan kimlerin bunlara dâhil olduklarına dair Kaymakam Nazım Bey'den Hüseyin Hilmi Paşa'ya yazı gönderilmişti. Listede isimleri geçen şahıslar: Dava Vekili Manuel Karasu Efendi, Manyasîzade Refik Bey, Posta ve Telgraf Müfettişi Hamdi Bey, Posta ve Telgraf Başkâtibi Talât Efendi, Makam Müşiri yaveranından Yüzbaşı Kazım Efendi, Mekteb-i Sanayi Müdürü İsmail Mahir Efendi, On Yedinci Erkân-ı Harb'e mülhak Mülazım İsmail Efendi, Dâhiliye Askerî Rüşdiye Mektebi Zabiti Mülazım Hakkı Efendi, Sanayi Mektebi Vekili Galip Efendi, Dava Vekili Said Efendi* (HHPE, D.N. 4, G.S.N. 203, 25 Ağustos 1323/ 9 Eylül 1907). *Selanik'te beş yerde, Manastır ve Vilâyât-ı Selâse'nin birçok yerinde gizli farmason locaları ve ittihat kulüplerinin açıldığını ve bunların faaliyetlerini bildiren tahrirat* (HHPE, D.N. 8, G.S.N. 457, 12 Haziran 1324/ 25 Haziran 1908). *Mason loca ve kulüplerinin olup olmadığına dair tebligatlar gönderildiği ve bunlara verilen cevapların hepsinde loca ve kulüplerin olmadığına bildirildiği, fakat masonların beş seneden beri gazete çıkardıkları ve birkaç seneden beri kahvehane işlettiklerini bildiren şifre telgrafi* (HHPE, D.N. 8, G.S.N. 459, 22 Haziran 1324/ 5 Temmuz 1908).

ihbar eden ve devletin otoritesini sağlamak için orada bulunan hükümet görevlilerine karşı suikastlar düzenlendiğini içeren yazışmalardan anlaşılmaktaydı.

İttihatçılar, meşrutiyeti yeniden ilan ettirip, Kanun-i Esasi'nin tekrar yürürlüğe konulması için alenen tehdit ve suikast faaliyetlerini arttırmış ve İttihatçı fedailer ön plana çıkmıştı. Bu süreç sarayın artık Rumeli'yi elinde tutamadığının en büyük göstergesiydi. Nitekim saray da bu duruma çok fazla dayanamayıp 23 Temmuz 1908 tarihinde meşrutiyetin yeniden ilan edildiğini duyuracaktı. İttihatçıların suikast ve tehditlerini içeren jurnaller ise şöyledir: *Hamdi ve Şükrü isminde iki memurun daha önce merkeze birbirlerinden ayrılmamaları için dilekçe yazdıklarını; fakat tersinin yapıldığını ve cemiyetin (İttihat-Terakki) zulmünden masun kalmak için tekrardan merkeze yazdıkları maruzat* (HHPE, D.N. 4, G.S.N. 208, 18 Haziran 1324/ 1 Temmuz 1908). *cemiyete zenginlerin de katılması ve belli bir miktar ödeme yapmaları; aksi takdirde öldürülecekleri şeklinde halka tehditlerde bulunulduğuna dair Gostivar Kaymakamı Neşet'in Hüseyin Hilmi Paşa'ya şifre telgraftı* (HHPE, D.N. 26, G.S.N. 1690, 25 Haziran 1324/ 8 Temmuz 1908). *cemiyet-i fesâdiye hakkında malumat veren Alay Müfettişi Mustafa Efendi'nin suikast endişesi nedeniyle İstanbul'a gitmek üzere iken, Selanik'te Kolombo Hotelinde kalırken uğradığı suikast hakkında Hüseyin Hilmi Paşa'dan Başkitabet'e tahrirat* (HHPE, D.N. 19, G.S.N. 1285, 27 Haziran 1324/ 10 Temmuz 1908) gibi raporlar çoğunlukla meşrutiyetin yeniden ilan edildiği 23 Temmuz 1908 tarihi veya bu tarihe çok yakın günlerde jurnal edilmişti.

Sultan Abdülhamid yönetimi, İttihatçılarla mücadele etmek ve bu kargaşalığa son vermek için Anadolu'dan Rumeli'ye asker sevk etmiştir: *Manastır'da erbâb-ı fesâdın takibi ve sükkûnun tesisi için buraya Kuva-yı Redif-i Şahane'den bir fırka ve Yozgat ve Karaman'daki taburlarla birlikte toplam yüz doksan taburun Manastır'a deniz yoluyla sevk olduğuna dair Üçüncü Ordu Müşiri İbrahim'in Rumeli Vilayati Müfettişliği'ne gönderdiği tahriratla* (HHPE, D.N. 4, G.S.N. 222, 6 Temmuz 1324/ 19 Temmuz 1908). Ayrıca, *İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılan asker sayısının çok fazla arttığı ve Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çok güçlü konumda olduğu ve bu cemiyete gelen iç ve dış yardımlara dair Hüseyin Hilmi Paşa'dan Sadaret'e tahriratda* gönderilmiştir (HHPE, D.N. 18, G.S.N. 1187, 10 Temmuz 1324/ 23 Temmuz 1908). jurnallerden anlaşılacağı üzere, Rumeli'deki ihtilalin kaçınılmaz olduğunu ve Hüseyin Hilmi Paşa'nın İttihatçılara karşı koyamadığının kanıtıdır. Nitekim askerler yoğun bir şekilde İttihatçılara katılımlarının önüne geçilememiştir. Bu sebeple askerler arasında kimin İttihatçı olup olmadığını bilmesi için bilgi istendiğini yazışmalardan anlamaktayız. Bunlara ilaveten yazışmalardaki bilgilerden hareketle cemiyete iç ve dış yardımların yapıldığı da anlaşılmaktadır.

Gri Propaganda: Hezeyânnâmeler

Yöntemine ya da yapılış şekline göre propaganda⁸ "beyaz, gri ve siyah" propaganda olmak üzere üçe ayrılmaktadır⁹. İttihatçıların propaganda yöntemi daha

⁸ Bazı kaynaklarda bu tür propaganda "kaynağının bilinebilirliği ve sunduğu bilginin doğruluğu" başlığı altında değerlendirilmektedir bk. Güllüoğlu, 2009: 507.

Rumeli'den İstanbul'a Başkaldırı: Cemiyet-İ Fesâdiye ve Hezeyannâmeleri

çok “gri propaganda”ya yakındı. İttihat ve Terakki Cemiyeti basını da etkili bir şekilde kullanarak propagandasının etkinliğini arttırmıştı¹⁰. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin propagandalarında açık bir şekilde ifade edildiği gibi meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi ve Kanun-i Esasî'nin yürürlüğe konulması hedeflenmekteydi. Hatta bazen devletin içinde bulunduğu zor durumdan nasıl kurtulacağı yönünde çözüm önerileri dahi sunmuşlardı. Devlet yetkililerine mektup, telgraf göndererek kendi taraflarına çekmeye çalışan cemiyet, yeri geldiğinde amaçları uğruna tehdit ve hatta suikast dahi düzenlemişlerdi. Camilere ve hükûmet dairelerinin duvarlarına (Hüseyin Hilmi Paşa bu afişleri “hezeyannâme” olarak adlandırmaktadır) İttihat ve Terakki Cemiyeti

⁹ Beyaz ya da açık propaganda şeklinde ifade edilen propaganda da kaynak resmidir. Güvenilir bilgiler içerir ve kolayca anlaşılabilir. Mutlaka doğru bilgilerin savunması yapılır. İnsan güveni merkeze alındığından dolayı bu propaganda türü, güveni kaybetmemek üzerine inşa edilir. Bu tür propagandada dikkat çeken durumlardan biri de propaganda unsurlarının çoğunlukla devlet kontrolünden geçmiş olmasıdır. Bu bakımdan beyaz propaganda unsurları yarı resmi bir hüviyete sahiptir. Siyah propaganda ise asılsız bir kaynağa, yalan ve uydurma bir habere dayanmaktadır. Beyaz propagandanın zıttı olan bu tür propagandada kişi ve kitleler bilinçli olarak yanlış yönlendirilir ve haberin kaynağı gizlidir. Propaganda yapılan kişi ya da kitle kaynağı bilmediğinden kolayca etki altında kalır (Kumkale, 2007: 148). Siyah propagandada amaca ulaşmak için her türlü gayrimeşru yola başvurulabilir. Bu tür propagandada başarı, alıcının kaynağın güvenilirliğini kabullenme arzusuna bağlıdır. Gri propaganda ise beyaz ve siyah propaganda arasında bir yerde bulunmaktadır. Bu tür propaganda da haberin ya da bilginin kaynağı bazen açıkça verilir bazen de gizlenmektedir. Yalan ve gerçeğin iç içe geçtiği bu yöntemde bilgilerin içine rivayetler ve dedikodular da ilave edilmektedir. Olaylar çarpıtılmakta ve abartılı bir şekilde anlatılmaktadır. Bu tür propagandada bazen gündemi saptırarak hedef kitlenin dikkatinin başka alanlara yönlendirilmesi amaçlanmaktadır (Tekinsoy, 2015: 39).

¹⁰ Kendilerine Jön Türk unvanı verilen kimseler tarafından başlatılan basın hareketine “Jön Türk Basını” denilmektedir. İlk yayın organlarından olan Meşveret gazetesi Jön Türk basınının en önemli ilk örneklerinden biridir. Paris'te 30 sayı Türkçe ve 202 sayı da Fransızca olarak yayımlanan gazetenin yazı kadrosunda Ahmet Rıza Bey'in yanı sıra Şerafettin Mağmumi ve Abdullah Cevdet gibi kişiler vardır. *Osmanlı, Sancak, İstirdat, İntikam, Vatan, Tokmak, Hilâfet, Terakki, Şûra-ı Ümmet, Balkan, Muvazene, Islah, Tuna, Rumeli*, (Hanioglu, 1985: 844-850). *Abdülhamid, Ahali, Akbaba, Anadolu, Arnavutluk, Balkan, Basîretü'ş-Şark, Beberuhi, Bedreka-i Selâmet, Le Croissant, Curcuna, Cüheyne, Cüret, Daoul, Dikkat, Dobruca, Doğrusöz, Doğruyol, Dolab, Efkâr-ı Umûmîye, el-Eyyam, el-Katip, Emel, Emniyet, Enin-i Mazlûm, es-Sadaka, Ezan, el-Ferik, Feryad, Gayret, Gencine-i Hayal, Girit, Hak, Hakayık-ı Şark, Hakikat, Hakk-ı Sarih, Hamidiye, Hamiyet, Hareket, Hak söz, Hatıra, Havâtır, Hayâl, Hilâfet, Hilâl, Hizmet, Hürriyet, Islah, Islahat, İcma-i Ümmet, İctihad, İncili Çavuş, İnkilâp, İntibah, İntikam, İslâmiyet, İstikbâl, İstirdat, İttifak, İttihad, İttihad-ı Osmanî, Kanun-ı Esasî, Keşfü'n-Nikâb, Kıbrıs, Kokonoz, Kukumav, Kürdistan, Lâklak, Lavara, Mecra-i Efkâr, Meşveret, Mecmua-i Kemal, Menfada, Merhale, Meşrutiyet, Metanet, Mir'at-ı Zaman, Mizan, Mizan-ı Adalet, Muhibir, Musavver Deccal, Muvakkaten Ulûm Gazetesi Müşterilerine, Muvazene, Müdafaa-i Hukuk, Nasihat, Neyir-i Hakikat, Osmanlı, Pinti, Rağbet, Saadet, Sadâ, Sada-i Millet, Sadakat, Sebat, Selâmet, Serbest Bulgaristan, Seyf-i Hakikat, Şafal, Şark, Şark-ı Musavver, Şark ve Garp, Şûra-ı Ümmet, Table, Takib-i İstikbal, Tarla, Tessüf, Temaşa-i Esrar, Terakki, Tokmak, Tuna, Türk, Uhuvoet, Ulûm, Ümit, Vatan, Yeni Fikir, Yeni Zaman, Yıldırım, Yıldız, Zaman, Zuhuri ayrıntılı bilgi için bk. Akünal, 1985: 850-856.*

mühürlü tebligatlar asarak halkı kendi yanlarına çekmeye çalışıp Yıldız Sarayı'na karşı olan muhalefeti de tek elden yürütmeye gayret etmişlerdi.

Jurnallere geçen İttihatçıların çeşitli propaganda yöntemleri, İttihatçıların yoğun olarak faaliyet gösterdikleri Vilâyet-i Selâse'de yoğunlaşmıştı. Cemiyetin, propagandasıyla, ilgili jurnaller şöyledir: *Manastır'daki cemiyet-i fesâdiyeye ait talimatnamenin iki asker vasıtasıyla ele geçirildiğini bildiren Hüseyin Hilmi Paşa'nın Başkitabet'e tahriratı* (HHPE, D.N. 5, G.S.N. 260, 20 Haziran 1324/ 3 Temmuz 1908). *Firari Ahmed Niyazi'nin Başkitabet'e, Hüseyin Hilmi Paşa'ya ve Manastır Valisine hitaben gönderdiği hezeyannâmenin aynen merkeze gönderildiğine dair Şifre Kâtibi Esad Bey'e Hüseyin Hilmi Paşa'dan telgraf* (HHPE, D.N. 5, G.S.N. 249, 22 Haziran 1324/ 5 Temmuz 1908). *cemiyet-i fesâdiyenin Manastır'ın muhtelif yerlerine astığı hezeyannâmelere dair Sadaret'e yazı* (HHPE, D.N. 9, G.S.N. 522, 24 Haziran 1324/ 7 Temmuz 1908). *Manastır'daki cemiyetten kimlikleri bilinmeyen biri asker, diğeri sivil iki kişinin cemiyet adına tebligatta bulunmak için konsolosluklara başvurduklarına ve bunun sonuçlarına dair Sadaret'e tahrirat* (HHPE, D.N. 5, G.S.N. 267, 3 Temmuz 1324/ 16 Temmuz 1908). *Kolağası Ahmed Niyazi tarafından yazılmış "Ey Namuslu Vatandaşlar" başlıklı bir ilannâmenin Manastır valisi tarafından Hüseyin Hilmi Paşa'ya gönderildiği ve Ahmed Niyazi'nin Çarzur Karyesi'nden yardım aldığına dair Hüseyin Hilmi Paşa'ya tahrirat* (HHPE, D.N. 19, G.S.N. 1246, 7 Temmuz 1324/ 20 Temmuz 1908). *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır'da ahalinin de katıldığı bir davet tertip ettiğine dair Manastır Valisi Hıfzı Bey'den telgraf* (HHPE, D.N. 19, G.S.N. 1247, 10 Temmuz 1324/ 23 Temmuz 1908). *Manastır Vilayeti'nde Kayalar ve Radovişte kazalarında camilere ve hükümet dairelerinin duvarlarına İttihat ve Terakki Cemiyeti mühürlü tebligatların asıldığı bu kazaların kaymakamları Hakkı ve Necib Beyler tarafından bildirilmesi neticesinde durumun teftiş edildiğine dair Hüseyin Hilmi Paşa'dan Sadaret'e yazı* (HHPE, D.N. 5, G.S.N. 248, 6-7 Temmuz 1324/ 19-20 Temmuz 1908). *Manastır'dan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden Kanun-ı Esasi'nin ilanı ve Meclis-i Mebusan'ın açılışı hakkındaki telgrafın Sadaret'e leffen gönderildiğine dair Hüseyin Hilmi Paşa'dan tahrirat* (HHPE, D.N. 18, G.S.N. 1166, 10 Temmuz 1324/ 23 Temmuz 1908)¹¹.

¹¹ Ohri Kaymakamlığı'ndan gelen İttihat ve Terakki'ye ait evrakın muhtelif yerlere asıldığı ve bunların halk üzerindeki olumsuz tesirini ifade eden tahriratın Hüseyin Hilmi Paşa tarafından Sadaret'e bildirilmesine dair yazı (HHPE, D.N. 5, G.S.N. 289, 30 Haziran 1324/ 13 Temmuz 1908). *Firari Kolağası Niyazi'nin Ohri Kazası'na bağlı iki Bulgar köyüne gönderdiği Bulgarca mektubun aslının ve tercümesinin gönderildiğine dair yazı* (HHPE, D.N. 9, G.S.N. 556, 8 Temmuz 1324/ 21 Temmuz 1908). *Serfice, Naslic ve Grebene kasabalarında cemiyet-i fesâdiye tarafından asılan ilannâmelere dair Serfiçe Mutasarrıflığı'ndan ve Grebene Kaymakamlığı'ndan alınan telgrafların suretlerinin gönderildiğine dair müşiriyeye gönderilen tahrirat* (HHPE, D.N. 4, G.S.N. 225, 6 Temmuz 1324/ 18 Temmuz 1908). *İttihat ve Terakki imzasıyla Ustruga'da ilânnameler dağıtıldığı ve polis tarafından bunların toplandığına dair Esad Bey'e çekilen telgrafın çözümü* (HHPE, D.N. 5, G.S.N. 276, 1 Temmuz 1324/ 14 Temmuz 1908). *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ait "Umûm-u Ahaliye" başlıklı hezeyannâme* (HHPE, D.N. 9, G.S.N. 558). *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden Hüseyin Hilmi Paşa'ya; memleketin içinde bulunduğu durumu ve bu durumu düzeltmek için ne yapılması gerektiğini bildiren mektup* (HHPE, D.N. 8, G.S.N. 456, 10 Temmuz 1324/ 23

Rumeli'den İstanbul'a Başkaldırı: Cemiyet-İ Fesâdiye ve Hezeyannâmeleri

İlan-ı İsyân: Resneli Niyazi ve Avanesi

Kolağası Resneli Niyazi Bey, 3 Temmuz 1908'de yanındaki 150 askerle birlikte, bölgede hareket eden sözde Bulgar çetelerini takip etme bahanesiyle Cuma namazı sırasında bugünkü Makedonya'nın Manastır şehri yakınlarında bulunan Resne'yi terk ederek dağa çıkmış ve 1908 Jön Türk İhtilali sürecini başlatmıştı (Alkan, 2014: 43). Resneli Niyazi'nin meşrutiyet ilan edilene kadar Rumeli'deki faaliyetleri, Umûmî Müfettişin jurnallerine yansımıştı. Bu jurnaller Haziran-Temmuz 1908 tarihlerini kapsamaktaydı. İttihatçıların 23 Temmuz 1908'de sultana meşrutiyeti yeniden ilan ettirmeyi başarmıştı. Meşrutiyetin yeniden ilan edilmesiyle birlikte Rumeli Umûmî Müfettişliği'nden İttihatçıların faaliyetleri hakkında saraya gelen bilgi akışı, birden kesintiye uğramıştı.

Haziran 1908'de Resneli Niyazi Bey'le ilgili jurnaller şöyledir: *Manastır Valisi Hıfzı Bey'den gelen ve firari Niyazi'nin Manastır'da fesâdla meşgul olup bir kısım insanı kandırıldığını ve yaptığı icraatları bildiren telgrafa dair Başkitabet'e tahrirat* (HHPE, D.N. 5, G.S.N. 259, 24 Haziran 1324 (5 Haziran 1908)). *Resneli Niyazi ve avanesinin takibatlarına ve Firzovik'te İpek, Prizren ve Priştine eşrafının cemiyet-i fesâdiye ile toplanıp taahhütlerini yeniledikleri ve henüz dağılmadıklarına dair Sadaret'e yazı* (HHPE, D.N. 9, G.S.N. 540, 27 Haziran 1324/ 10 Haziran 1908). *Kolağası Niyazi'nin firar ettiğine ve nereye gitmiş olup kimlerin kendisine katılmasının muhtemel olduğuna dair Hüseyin Hilmi Paşa'nın yazısı* (HHPE, D.N. 20, G.S.N. 1294, 16 Haziran 1324/ 29 Haziran 1908). *Kolağası Niyazi'nin Andri, Kostı, Kali, Yorgi ve Nikola Efendilere; Nahiyeye Müdürü Fahri Bey'e, Yaşar Efendi'ye ve Manastır Jandarma Alay Kumandanlığı'na gönderdiği ölüm tehditleri içeren mektupları* (HHPE, D.N. 18, G.S.N. 1208, 20 Haziran 1324/ 3 Temmuz 1908). *Kolağası Niyazi ile bazı ehl-i fesâdın faaliyetlerinin hem Müslüman hem de diğer zabitan tarafından hoş karşılanmadığı ve Niyazi ile yandaşlarının kuva-yı külliye tarafından takip edildiğine dair tahrirat* (HHPE, D.N. 25, G.S.N. 1677, 21 Haziran 1324/ 4 Temmuz 1908). *Niyazi ve avanesinin Resne ve Presbe'de halkı ifsat ettikleri ve Ohri'ye gelmelerinden korkulduğuna; bazı Müslüman ağaların Bulgarlarla anlaşmalarının Bulgar Metropolitide Metodi Efendi tarafından bildirildiğine dair Ohri Kaymakamı Süleyman Kâni'nin şifre telgrafları ile Hüseyin Hilmi Paşa'nın Şemsi Paşa'nın yeterli kuvvetle oraya gönderildiğine dair Ohri Kaymakamlığı'na gönderdiği şifre telgrafı* (HHPE, D.N. 25, G.S.N. 1686, 24 Haziran 1324/ 7 Temmuz 1908)¹².

Temmuz 1908). *Fesâd komitelerince hazırlanıp Paris ve Mısır'da bastırılan resail-i muzırranın zabıtana dağıtılmak üzere getirildiği ve bunun için önlemler alınmasına dair Müşir İbrahim'in Rumeli Genel Müfettişliği'ne gönderdiği tahrirat* (HHPE, D.N. 25, G.S.N. 1681, 7 Temmuz 1324/ 20 Temmuz 1908). *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Sadaret'e; Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılması ihtimali üzerine mebus seçimi kararnamesi ve diğer kararnamelerde değişiklik yapılmasını eleştiren bir telgraf çekmesi üzerine; Sadaret'ten Hüseyin Hilmi Paşa'ya İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çekmiş olduğu telgraf ve Meclis-i Mebusan'a dair telgraf* (HHPE, D.N. 4, G.S.N. 238, 17 Temmuz 1324/ 30 Temmuz 1908).

¹² Haziran'ın sonlarına doğru, *Firari Niyazi ve yardımcılarına bir ihtarda bulunulmasına dair Başkitabet'ten gelen telgrafa binaen Firari Niyazi'ye Müşir İbrahim ve Osman Paşalarla müzakere olunarak bir ihtar mektubu yazıldığı ve Firari Niyazi'nin neler yaptığına dair takibatı havi Şifre Kâtibi Esad Bey'e tahrirat* (HHPE, D.N. 5, G.S.N. 246, 27 Haziran 1324/ 10 Temmuz 1908). *Üsküplü Mülazım Şevki'nin beraberinde iki neferle kaçıp Resneli Niyazi'ye katıldıkları, katledilen Manastır Polis*

Meşrutiyetin yeniden ilan edilmesine en büyük katkı sağlayanlardan biri olan Resneli Niyazi, Enver ve Eyüp Sabri Beylerin, temmuz ayındaki faaliyetleri yoğunlaşmıştır. Ayrıca askeriye çalınan silahlar ve Resneli Niyazi ve Eyüp Beylerin çok güçlenmeleri üzerine bunlara karşı konulamayacağı ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kanun-ı Esasi için olan ısrarına dair saraya birçok yazı jurnallenmiştir. Bu muhalefeti ve Resneli Niyazi'ye katılmayı engellemeye çalışan yönetim dini önderlerden de yardıma başvurursa da başarılı olamamıştır: *Göricce kasabasına Nizamiye Taburu kumandasında bir grup ile bazı başıbozukların geldiği ve kendilerinin takibe memur olduklarını söyleyip İstruga nahiyesine doğru gittiklerini fakat bunların Niyazi'nin avanesinden olduklarının anlaşıldığı ve kazada kuvvet olmadığından tahkikatta bulunulmadığına dair İstarova Kaymakamlığı'ndan gelen iki telgraf* (HHPE, D.N. 4, G.S.N. 230, 3 Temmuz 1324/ 16 Temmuz 1908). Niyazi ile avanesine kimsenin katılmaması için ahaliyi bilgilendirmek üzere Halveti Dergâhu Postnişini Şeyh İsmail Efendi başkanlığında Şerif Bey Medresesi Müderrisi Hacı Mustafa Efendi, Debreli İlyas Paşazade Rıza Bey ve Ustruga'dan Belediye Reisi Abdurrahman Ağa ile Rıfat Efendilerin Malisya? Köyüne gönderildiğine dair Esad Bey'e tahrirat (HHPE, D.N. 5, G.S.N. 291, 3 Temmuz 1324/ 16 Temmuz 1908)¹³.

Meşrutiyetin ilan edildiği gün jurnallere yansıyanlar ise şöyledir: *Binbaşı Enver'in Rumeli Müfettişliği'ne Köprülü'den çektiği, Meclis-i Mebusan'ın açılmasını, aksi*

Müfettişi Hüseyin Sami ve Grebene Nizamiye Taburu Binbaşısı Rıza Bey'den bahseden yazı (HHPE, D.N. 26, G.S.N. 1687, 28 Haziran 1324/ 11 Temmuz 1908). *Resneli Niyazi ve Corcis'in, İstarova ve Ohri'deki faaliyetleri hakkında Manastr Valisi Hıfzı'dan Hüseyin Hilmi Paşa'ya gönderilen şifre telgraftı* (HHPE, D.N. 26, G.S.N. 1689, 28 Haziran 1324/ 11 Temmuz 1908). *Kolağası Resneli Niyazi ve yardımcılarının Laboneşte karyesinde halka yaptıkları konuşmaya dair Ohri Kaymakamlığından gelen telgrafın leffen gönderildiğine dair şifre kâtabi Esad Beyfendi'ye tahrirat* (HHPE, D.N. 5, G.S.N. 241, 29 Haziran 1324/ 12 Temmuz 1908).

1) Mülazım-ı evvel Osman Cevdet'in Resneli Niyazi'ye gönderdiği ve silahların ne zaman teslim olunacağına dair telgraf

2) Firari Niyazi tarafından Ohri Kaymakamlığı'na ve Resne müdürlüğüne gönderilen dört adet evrakın ek olarak gönderildiğine dair başmüfettişliğe yazı.

3) Halkın huzurunu ve rahatını temin etmek amacıyla Cemiyet-i Hayriye'nin kurulduğunu ve bu cemiyetin halktan vergi toplayıp bunun karşılığında da makbuz vereceğini bunun için kendilerine izin verilmesi için Kolağası Niyazi'nin Resne idaresine tahrirati.

4) İki yüz kişilik bir fedai kuvveti oluşturulduğu ve bu kuvvetin amacının vatanın selameti ve halkın refahı olduğunu bildiren Ahmed Niyazi'den Selanik Müfettişliği'ne tahrirat.

5) Meclisin tekrar açılmasının gerektiği, bunun için kamuoyunda Kanun-ı Esasi'yi gündeme getireceklerini aksi takdirde olacıklardan sorumlu olmayacaklarına dair Kolağası Niyazi'nin Mabeyn-i Hümayun'a, Rumeli Müfettişliği'ne ve Vilayeti'ne gönderdiği telgraf (HHPE, D.N. 4, G.S.N. 213, 18-27 Haziran 1324/ 1-10 Temmuz 1908). gibi yazışmalar vardır.

¹³ Ohri'de firar eden zabitanlar ve askeriye çalınan silahlar ve Niyazi ile Eyüp çetelerinin çok güçlenmeleri üzerine bunlara karşı konulamayacağı ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kanun-ı Esasi için olan ısrarına dair Ohri Kaymakamlığı'ndan ve Birinci Tabur Alay Kumandanı Eyüp Sabri'den Hüseyin Hilmi Paşa'ya telgraf (HHPE, D.N. 9, G.S.N. 492, 8 Temmuz 1324/ 21 Temmuz 1908).

Rumeli'den İstanbul'a Başkaldırı: Cemiyet-İ Fesâdiye ve Hezeyannâmeleri

takdirde kan döküleceğini beyan eden telgrafi ve bunu Başkitabet'e bildiren Hüseyin Hilmi Paşa'nın tahrirâtı (HHPE, D.N. 18, G.S.N. 1165, 10 Temmuz 1324/ 23 Temmuz 1908). Kolağası Niyazi ve Eyüp Beylerin kumandasında bir silahlı grubun Manastır'a gelerek Müşir Osman Paşa'yı yanlarına alıp gittikleri ve buradaki askerlerin de onlara katıldıklarına dair Mirliva Naki Paşa ve Manastır Valisi Hıfzı Paşa'nın Hüseyin Hilmi Paşa'ya telgrafları (HHPE, D.N. 18, G.S.N. 1170, 10 Temmuz 1324/ 23 Temmuz 1908) vardır.

İhtilâli Getiren Suikast: Şemsi Paşa Suikastı

Resneli Niyazi Bey, Jön Türk isyanı başladığında öncelikle sultana, Rumeli Umûmî Müfettişi Hilmi Paşa'ya, Manastır Valisi'ne ve Manastır'daki değişik ordu birliklerinin komutanlarına yönelik bu durumu farklı açıklamalarla bildirmiş ve hükûmetten meşrutiyetin yeniden ilan edilmesini talep etti. Böylece Resneli Niyazi'nin başlattığı dağa çıkma olayı ciddi bir isyana dönüştü. Bunun üzerine sultan, isyanı bastırmak için gerekli olan önlemleri almaya karar verdi. Bu doğrultuda Sırp ve Yunan hükûmetlerinin desteğini almak için Paris Büyükelçisi Salih Münir Paşa'yı Atina ve Belgrad'a yolladı. İkinci Abdülhamid'in en önemli önlemi, Mitroviçe'deki 18. Tümen komutanı Şemsi Paşa'yı 20 Haziran/ 3 Temmuz 1908'de Manastır'daki isyanı bastırması için görevlendirdi. Şemsi Paşa, Manastır'a doğru hareket edince İttihat ve Terakki Cemiyeti paniğe kapılmış ve iki subay daha dağa çıktı. Böylece Jön Türklerin silahlı hareketi kırsal bölgelere de yayıldı. Aynı zamanda cemiyet, Şemsi Paşa'nın ileri harekâtını durdurmak veya onu öldürmek için planlar da yaptı. Nihayetinde Şemsi Paşa, Manastır'dan Resne'ye, Kolağası Niyazi Bey'e karşı harekete geçmek isterken 7 Temmuz 1908'de bir Jön Türk subayı olan Atıf Bey tarafından öldürüldü ancak suçlu yakalanamadı. Resneli Niyazi bu olayı, devrimci harekette önemli bir dönüm noktası olarak tanımladı. Bundan sonra devrimci hareket daha da güçlendi ve Resneli Niyazi'ye göre zafer de kendini göstermeye başladı (Hacısalihoglu, 2008, s. 200-201).

Bu süreç içerisinde Şemsi Paşa'nın Rumeli'deki faaliyetleri ve ölümü, Hilmi Paşa'nın jurnallerine şöyle yansımıştır: (Kosova Vilayeti'nin) kazaları olan Kumanova, Preşova ve Geylan'da birtakım karışıklıkların olduğu, Şemsi Paşa'nın oraya yönlendirildiği, fakat karışıklıkların hâlâ devam ettiği ve nasıl önleneceğine dair Başkitabet'e gönderilen tahrirat (HHPE, D.N. 6, G.S.N. 316, 8 Temmuz 1323/ 21 Temmuz 1908). Merhum Şemsi Paşa'ya suikast yapan zabitin eşkâlinin tespit edildiğine ve yapılması icap eden bir tebligata dair Hüseyin Hilmi Paşa'dan Müşiriyet'e tahrirat (HHPE, D.N. 8, G.S.N. 439, 24 Haziran 1324/ 7 Temmuz 1908)¹⁴. Şemsi Paşa'nın suikasta uğradığı 24 Haziran 1324/ 7

¹⁴ Suikastta vurulan Şemsi Paşa'nın nasıl vurulduğuna dair Manastır Valisi Hıfzı'dan gelen malumata binaen Hüseyin Hilmi Paşa'dan Sadaret'e tahrirat (HHPE, D.N. 9, G.S.N. 543, 26 Haziran 1324/ 9 Temmuz 1908). Şemsi Paşa'nın katillerinin tahkiki için Mirliva Şükrü Paşa başkanlığında, istinaf azasından Abdullah Efendi, Polis Müdürü Kenan Bey ve merkez kumandanının görevlendirildiğine dair belge (HHPE, D.N. 8, G.S.N. 477, 25 Haziran 1324/ 8 Temmuz 1908). Şemsi Paşa'nın katli esnasında Debrelî Tosun Bey, Yüzbaşı vekili Zünnun Efendi, Kanbur Faik, Kiraathaneci Şaban ve Şimendifer Abdullah'ın orada bulduklarına ve bu konuda tahkikat yapılmasına dair Müşiriyet'e tahrirat (HHPE, D.N. 8, G.S.N. 430, 26 Haziran 1324/ 9 Temmuz 1908). Şemsi Paşa'yı muhafızları

Temmuz 1908 tarihinde yazışmaların arttığı ve infazı gerçekleştiren kişinin eşkâlinin tespiti için çalışıldığı görülmektedir. *Niyazi ile avenesine kimsenin katılmaması için ahaliyi bilgilendirmek üzere Halveti Dergâhı Postnişini Şeyh İsmail Efendi başkanlığında Şerif Bey Medresesi Müderrisi Hacı Mustafa Efendi, Debreli İlyas Paşazade Rıza Bey ve Ustruga'dan Belediye Reisi Abdurrahman Ağa ile Rıfat efendilerin Malisya? köyüne gönderildiğine dair Esad Bey'e tahrirati* sarayın bu duruma son vermek için din adamlarından oluşan bir nasihat heyetini dahi göndermişti¹⁵. Ancak saraya karşı tüm muhaliflerin bir araya gelerek meclisin açılması ve Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesi için tam bir birliktelik içerisinde hareket ettiğinden sarayı meşrutiyeti yeniden ilan ettirmeye zorlamışlardır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

1865 yılında mevcut iktidara karşı gizli bir örgüt olan "Genç" veya "Yeni Osmanlılar" muhalefet hareketi ortaya çıktı. Bu örgüt, Sultan Abdülaziz'in sıkı ve katı yönetimine karşı meşruti hükümet, vatandaşların özgürlük hakları gibi düşünceleri savunarak propaganda yaptı. Bu yapılanma İkinci Abdülhamid döneminde de faaliyetlerini sürdürdü. Ancak sultanın hafiyelerinin jurnalleri sayesinde bu örgüt açığa çıktı. Jön Türkler, sultanın sürgün cezasından kurtulmak için 1895 yılında Avrupa'ya firar etti ve muhalefetlerini buradan sürdürdüler. Bu yapılanma, ilerleyen zamanlarda farklı adların ve kişilerin yönetimine girse de amaçları hep aynı kaldı. Jön Türkler, memleketin kurtuluşunun ancak meşrutiyetin yeniden ilan edilerek, Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe konulmasıyla mümkün olacağına inanıyorlardı.

Jön Türkler özellikle Avrupa'da ve Balkanlarda Sultan Abdülhamid'e karşı muhalefetlerini gün geçtikçe arttırıyordu. Bunların yanı sıra Balkanlarda ortaya çıkan karışıklık ve çetecilik faaliyetlerini Büyük Güçler çok yakından takip ediyorlardı. 1902 yılı sonlarında Makedonya'ya Avrupa müdahalesi tehditlerinin artması üzerine Sultan Abdülhamid, Rumeli Umûmî Müfettişliği'ni kurdu ve Hüseyin Hilmi Paşa'yı da Rumeli Umûmî Müfettişi olarak tayin etti.

Hüseyin Hilmi Paşa göreve ilk başladığı yıllarda "göreve sadakatle devam ettiğini ve edeceğini", "padişaha karşı düzenlenecek herhangi bir komplodan onu hemen haberdâr edeceğine dair" yazıları saraya gönderirken; Jön Türk İhtilâlî'nin gerçekleşeceği 1908 yılına gelindiğinde "İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendisini tehdit ettiği ve her an bir suikasta uğrama ihtimali bulunduğu dair" tahriratları

olan Arnavutların öldürdüğüne dair haberlerin doğru olmadığına dair Üçüncü Ordu-yı Hümayun Müşiri İbrahim'den Rumeli Müfettişliği'ne tahrirat (HHPE, D.N. 4, G.S.N. 223, 29 Haziran 1324/ 12 Temmuz 1908).

¹⁵ Ustrumca ve Köprülü kazalarında Hıristiyan ve Müslüman ahalinin, papazların ve zabıtların birleşerek ellerinde "eşitlik, hürriyet, kardeşlik" yazılı bayraklarla toplandıklarına ve Binbaşı Enver Bey'in bir konuşma yaptığını ve "İstanbul'da Meclis'in açılmasını aksi halde Dersaadet'e yürüyecekleri" şeklinde Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tehdidinde dair Genel Müfettişliğe çekilen telgraflar (HHPE, D.N. 9, G.S.N. 484, 10 Temmuz 1324/ 23 Temmuz 1908). Hıristiyan, Mason ve azınlıklardan bir grubun toplanarak hürriyetlerini ilan ettikleri ve halkın can, mal ve namus güvenliğini koruyacaklarına dair halka hitap ettiklerini bildiren telgraf ve konuyla ilgili tahriratlar (HHPE, D.N. 18, G.S.N. 1180, 10 Temmuz 1324/ 23 Temmuz 1908).

Rumeli'den İstanbul'a Başkaldırı: Cemiyet-İ Fesâdiye ve Hezeyannâmeleri

saraya göndererek görevden alınmasını dahi istiyordu. Hüseyin Hilmi Paşa'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetleri karşısında birkaç ay bocaladığı, fakat ilerleyen süreçte her iki tarafta da (Saray ve İttihat ve Terakki Cemiyeti) güven uyandırdığını söyleyebiliriz.

Hüseyin Hilmi Paşa, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni "cemiyet-i fesâdiye", onların astığı ilanları ve yaptığı propagandayı ise "hezeyannâme" olarak adlandırmaktaydı. Cemiyetin Rumeli'deki faaliyetlerini takip ederek bu raporlarını saraya jurnalleyen paşa, bazen o kadar zor durumda kalmıştır ki "Rumeli'deki zâbitân ve halkın isyanlarına karşı nasıl önlem alınacağına bilinmemesi hakkında Sadaret'e tahriratlar" dahi yazdı. İttihatçılar ise rafa kaldırılan meşrutiyeti yeniden ilan ettirmek ve Kanun-i Esasi'yi yürürlüğe koymak için Rum, Ermeni, Bulgar gibi komitacılarla işbirliği dahi yaptı. Bunlara ek olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti, Rumeli'deki asayişî korumakla görevli idarecileri ve komutanları kendi taraflarına çekebilmek için tehdit etti ve suikast dahi düzenlendi.

Resneli Niyazi, Enver Bey ve Eyüp Sabri gibi askeri misyonu bulunanların devlete alenen isyan etmesiyle meşrutiyetin yeniden ilan edilme süreci ivme kazandı. Saray, bu karışıklığı çözmek için nasihat heyetleri gönderdi ve din adamlarından yardım istedi. Öte yandan Rumeli'deki duruma el koyup asayişî sağlamakla görevli Şemsi Paşa'nın bir suikast sonucu öldürülmesiyle saray, meşrutiyet idaresini yeniden ilan etmek zorunda kaldı. Nihayetinde 24 Temmuz 1908 tarihinde gazetelerin başında iki satırlık ufak bir devlet bildirisi yayımlandı. Bu yazı, Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesi konusunda padişah buyruğunun çıktığını müjdeliyordu. Bu tarihten sonra Hüseyin Hilmi Paşa'nın saraya, İttihatçılar aleyhine jurnalleri de son buldu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya'daki faaliyetlerine göz yumduğu için meşrutiyetten sonra İttihatçılar kendisine itimat göstermişlerdi. Hüseyin Hilmi Paşa bu sayede 27 Kasım 1908'de Kamil Paşa Kabinesi'ne Dâhiliye Nazırı olarak göreve getirildi. Kamil Paşa'nın istifasından sonra (Şubat 1909) Sadrazam oldu.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

a. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul

Yıldız Perakende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahrirarı (Y. PRK. MK)

Y. PRK. MK 15/39, 27 Temmuz 1321 (9 Ağustos 1905).

b. İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı (HHPE), İstanbul

II. Araştırma ve İnceleme Eserleri

- Adanır, F. (1996). *Makedonya Sorunu*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ahmad, F. (1971). *İttihat ve Terakki 1908-1914 (Jön Türkler)*, İstanbul: Sander Yayınları.
- Akşin, S. (1980). *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul: Gerçek Yayınevi,
- Akşin, S. (1985). "Jön Türkler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, C. III, ss. 832-843.
- Akünel, D. (1985). "Jön Türk Gazeteleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, C. III, ss. 850-856.
- Alkan, M. (2017). "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umûmî Müfettişliği (1902-1908)", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 1, ss. 242-255.
- Alkan, N. (2014). *Selanik İstanbul'a Karşı 31 Mart Vak'ası ve II. Abdülhamid'in Tahtan İndirilmesi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Alkan, N. (2017). *Selanik'in Yükselişi Sultan II. Abdülhamid ve 1908 Jön Türk İhtilâli*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Altınkaya, E. İ. (2018). *Hüseyin Hilmi Paşa'nın Hayatı ve Devlet Adamlığı (1855-1923)*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya.
- Arfaoui, S. (2009). *Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) Ve Avrupa Devletlerin Tutumu*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Armaoğlu, F. (2013). *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1789-1914*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Aydın, M. (1994). "Doksanuç Harbi", Ankara: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, ss. 498-499.
- Aydın, M. (1998). "Hüseyin Hilmi Paşa", Ankara: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 18, ss. 550-551.
- Girit, K. (2017). *Dönemin Olayları Işığında Resneli Niyazi Bey*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.
- Güllüoğlu, Ö. (2009). "Halkla İlişkiler ve Propaganda İlişkisi Üzerine Bir Kuramsal Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi MYO Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 1, ss. 505-520.
- Hacısalihoğlu, M. (2003). "Makedonya", Ankara: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, s. 437-444.
- Hacısalihoğlu, M. (2008). *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Hamzaoğlu, Y. (2010). *Balkan Türklüğü III (Osmanlı Öncesi, Osmanlı Dönemi Ve Osmanlı Sonrası Sırbistan Türklüğü)*, Üsküp: Logos-A.

Rumeli'den İstanbul'a Başkaldırı: Cemiyet-İ Fesâdiye ve Hezeyannâmeleri

- Hanioğlu, M. Ş. (1985). "Jön Türk Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, C. III, ss. 844-850.
- İnal, İ. M. K. (1982). *Son Sadrazamlar III*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- İskefiyeli, Z. ve Tilbe, Ö. (2017). "Makedonya Meselesinde Osmanlı Devleti'nin Dış Basındaki Sesi: Rumeli Umumî Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa", *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, C. 4, S. 2, ss.27-48.
- Kansu, A. (2015). *1908 Devrimi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karakasidou, A. N. (2010). *Buğday Tarlaları Kan Tepeleri Yunan Makedonyasında Millet Olma Aşamasına Geçiş Süreçleri 1870-1990* (Çev. Nurettin Elhüseyni), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karal, E. Z. (2011). *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Knight, E. F. (2010). *1908 İhtilâli'nin Hikâyesi Jön Türkler ve II. Abdülhamid*, İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Kumkale, T. T. (2007). *Psikolojik Savaş Uyan Türkiye Küresel Psikolojik Savaşı Kaybetmek Üzereyiz*, İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Kuran, A.B. (2000). *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul: Analiz Yayıncılık.
- Mardin, Ş. (2017). *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mazower, M. (2013). *Selânik Hayaletler Şehri* (Çev. Gül Çağalı Güven), İstanbul: Alfa Yayınları.
- McMeekin, S. (2012). *Berlin-Bağdat Demiryolu* (Çev. Azize F. Çakır), İstanbul: Picus Yayınları.
- Saatçi, M. B. (2004). *Makedonya Sorunu (1903-1913)*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya.
- Saygılı, H. (2014). "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Rus Diplomatik Misyonlarının Bulgar Komitacıları ile İlişkileri", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 2, ss. 198-226.
- Taştan, Y. K. (2017). "Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri", *Balkanlar El Kitabı 1. Cilt: Tarih* (Editörler: Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay), Ankara: Akçağ Yayınları, ss. 403-433.
- Tekinsoy, Y. E. (2015). *Balkan Harpleri Esnasında Osmanlı Kamuoyu (1912-1913)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Temo, İ. (2013). *İttihât ve Terakki Anıları*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2015). *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 3 İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uzer, T. (1999). *Makedonya Eşkiyalık Tarihi Ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yeşilyurt, Y. (2013). "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Yemen Valiliği ve Ona Yapılan Suikast", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 27, ss. 257-285.
- Zürcher, E. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.